

УДК 379.85:339.98

Шевчук А.В.

*доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів
Нововолинського навчально-наукового інституту економіки
та менеджменту
Тернопільського національного економічного університету*

Шевчук Л.Т.

*доктор економічних наук, професор,
проректор з наукової роботи і міжнародних зв'язків
Тернопільського інституту соціальних та інформаційних технологій*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В КОНТЕКСТІ ЗАГОСТРЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ ЗАГРОЗ

У статті визначено перспективи розвитку туризму в контексті загострення терористичних загроз у світі за останні роки. Розглянуто приклади впливу терористичних загроз на розвиток міжнародного туризму. Визначено та окреслено основні напрями взаємних детермінацій туризму і тероризму. Запропоновано основні заходи нівелювання негативного впливу тероризму на туризм, що полягають у диверсифікації туристичних потоків і маршрутів, збалансованому розвитку внутрішнього та зовнішнього туризму, розробках альтернативних заходів розвитку економіки туристичних регіонів із метою зменшення їх абсолютної залежності від туристичної сфери.

Ключові слова: туризм, тероризм, взаємовплив, взаємні детермінації.

Шевчук А.В., Шевчук Л.Т. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В КОНТЕКСТЕ ОБОСТРЕНИЯ ТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ УГРОЗЫ

В статье определены перспективы развития туризма в контексте обострения террористических угроз в мире за последние годы. Рассмотрены примеры влияния террористических угроз на развитие международного туризма. Определены и намечены основные направления взаимных детерминаций туризма и терроризма. Предложены основные мероприятия нивелирования негативного влияния терроризма на туризм, заключающиеся в диверсификации туристических потоков и маршрутов, сбалансированном развитии внутреннего и внешнего туризма, разработке альтернативных мер развития экономики туристических регионов с целью уменьшения их абсолютной зависимости от туристической сферы.

Ключевые слова: туризм, терроризм, взаимовлияние, взаимные детерминации.

Shevchuk A.V., Shevchuk L.T. PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE CONTEXT OF THE WORSENING OF THE TERRORIST THREAT

The prospects of tourism development in the context of acute terrorist threat in the world in recent years in the article were defined. Examples of the impact of the terrorist threat on the development of international tourism were viewed. The main directions of mutual determinations tourism and terrorism were outlined and defined. The basic measures to mitigate negative impact of terrorism on tourism as diversify of tourist flows and routes, balanced development of domestic and foreign tourism, the development of alternative measures of economic development of tourist regions in order to reduce their absolute dependence on the tourism sector were offered.

Keywords: tourism, terrorism, mutual, reciprocal determination.

Постановка проблеми. Події останніх років засвідчили, що туризм відіграє все більшу роль в економіці більшості держав світу та цілих регіонів. І це відноситься як до держав, що розвивають свій туристичний бізнес, так і до держав, які туристичними потоками своїх громадян можуть впливати на економіку та політику туристично спрямованих регіонів. Водночас терористичні загрози на відомих туристичних маршрутах та в місцях скупчення туристів стали тим викликом, що з усе більшою силою впливає на туристичний бізнес, економіку держав із розвинутою туристичною сферою, фінансові потоки та глобальний розвиток економіки. Оцінка основних напрямів взаємних детермінацій туризму і тероризму дасть змогу виробити відповідні заходи для нейтралізації основних загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку туризму досліджували у своїх працях такі вчені, як С.В. Вовк, Г.М. Долматов, О.М. Ільїна, В.Ф. Кифяк, О.О. Любимцева, М.П. Мальська, В.В. Худо, Н.В. Чорненко та ін. Водночас питання взаємовпливу туризму та тероризму розглянуто недовільно, незважаючи на його актуальність.

Мета статті полягає в оцінці основних напрямів взаємних детермінацій туризму і тероризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Масовість та активний розвиток туризму з давнини при-

вернули до його вивчення вчених найрізноманітніших галузей знань, зокрема економістів. У результаті сформувався дві великі групи поглядів на туризм: як на позитивне явище, що виступає каталізатором подальшого розвитку економіки, і негативне явище, що провокує відтік капіталу з країни, поширення захворювань завдяки туристичним потокам, проблеми збереження природної спадщини через туристів, неоднозначне відношення бідного населення до багатих туристів.

Погляди на туризм як на позитивне явище та сприйняття в контексті засобу пришвидшення розвитку економіки вимагали впровадження відповідної інфраструктури на нових територіях, залучення в обслуговування великої кількості людей. Реалізація цього завдання у багатьох країнах стала основою для розвитку міжнародного туризму і поступового перетворення його в глобальний феномен. Це вимагало поглибленого вивчення туризму крізь призму таких створених ним проблем: вивчення суті туризму як феноменального явища; питання впливу туризму на навколишнє середовище, зокрема проблеми гранично припустимих навантажень туристами на конкретну територію (так звана туристична ємність, або місткість території); проблеми природи самого туризму і його зв'язку з паломництвом, обрядами, розва-

гами, життєвим циклом людини; питання вивчення туризму на стику культур у світлі їх збереження і взаємопроникнення і т. ін.

Погляди на туризм як на деструктивне явище сформували негативну реакцію населення відносно нього, причому переважно з боку країн третього світу. Достатньо згадати хвилі протесту проти масового туризму на Гавайях, підставою для яких стали наслідки, викликані цим феноменом, а саме проституція, зокрема дитяча, злочини, дисонансне відношення до культурних цінностей, екологічні руйнації. Наголосимо, що ці протести особливо яскраво виражалися на тлі протистояння релігійних цінностей. Це змусило світову спільноту, зокрема міжнародні організації, розробити низку заходів, спрямованих на забезпечення безпеки туристів у різних країнах світу.

Аналізуючи основні причини тероризму в туризмі, С. Вовк підкреслює, що до них відносяться такі ситуації: 1) наявність осіб, які виступають проти розвитку туризму; 2) негативне і принизливе ставлення туристів до місцевого населення; 3) зіткнення культур (так званий дисонанс «забруднення культури»). Науковець наводить приклад масового розгрому, учиненого мусульманською молоддю нігерійського міста Кадун, яка повстала проти проведення у столиці цієї країни конкурсу «Міс Світу», що стало певним символом загострення протистояння між західною цивілізацією і рухом радикального ісламу [1].

У багатьох довідкових виданнях тероризм тлумачиться переважно як суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, торгун, залякування населення та органів влади або вчинення інших зазіхань на життя чи здоров'я ні в чому не повинних людей або погрози вчинення злочинних дій із метою досягнення злочинних цілей [2]. При цьому зазначається, що наведене визначення є доволі приблизним, адже зараз існує понад 100 визначень суті цього явища, але жодне з них не підтримує міжнародною спільнотою як загальновизнане. У більшості джерел визначається, що розвиток тероризму у світі напряму пов'язаний зі збільшенням розриву між багатими і бідними, протистоянням ідеологій та релігій, політичних рухів та поглядів.

Але, напевно, треба назвати головну причину тих наслідків – це втручання одних груп людей чи держав у справи інших із метою вирішити свої інтереси. Так, Г. Мірський серед причин, які лежать в основі мотивації сучасних міжнародних терористів, виділяє три типи настроїв (від більш широких до більш вузьких), а саме: антизахідні, антиамериканські і антиізраїльські [4]. При цьому вчений навіть не згадує про антиросійські настрої, про які відкрито говорилося в ЗМІ впродовж 2014–2015 рр. у зв'язку з подіями в Україні, Сирії та інших країнах світу. У цьому зв'язку важливою є думка С. Хантінгтона, який наголошує, що втручання в справи інших цивілізацій є, ймовірно, єдиним «найбільш небезпечним джерелом нестабільності і потенційного глобального конфлікту в поліцивілізаційному світі» [5, с. 514].

Після терактів проти посольств США в Кенії і Танзанії в 1998 р. Вільям Дім взяв на себе обов'язок ділитися з широкою публікою інформацією про загрози, спрямовані проти американських громадян. Так, у 2010 р. США виступили зі зверненням до співгромадян, попросивши їх утриматися від відвідування центрів туризму Європи у зв'язку з можливою загрозою терактів. При цьому було складено список найбільш «терактонебезпечних» пам'яток Європи. Зокрема,

американським телеканалом Fox News вказано, що найбільшу небезпеку для американських туристів в Європі представляє Ейфелева вежа і собор Нотр-Дам у Парижі, а також готель «Адлон», будівля головного вокзалу і телевежа на площі Александрплац у Берліні [6].

Небезпека була реальною і великою, адже, згідно з інформацією німецького джихадиста, «Аль-Каїда» планувала скидати заручників з Ейфелевої вежі. Крім того, бойовики готували серію атак на європейські міста за сценарієм терактів в індійському Мумбаї в 2008 р. [7]. Однак спецслужби не дали пакистанським ісламістам підірвати найбільші міста Європи, запобігши, таким чином, серії вибухів у Великобританії, Франції та Німеччині [8].

Небезпека загострилася в 2015 р., коли «Ісламська Держава» (ІД) почала погрожувати Європі «косими ударами». Так званий «удар під кутом» – це відправлення французьких джихадистів вчиняти теракти в Німеччині або в Іспанії і водночас спрямування німецьких або іспанських бойовиків для здійснення атак у Франції. Оскільки у лавах ІД спецслужбами зафіксовано 500 французьких громадян у Сирії та Іраку (у тому числі 160 жінок і близько десяти неповнолітніх бійців), то Франції загрожує напад терористів-іноземців, який є частиною нової стратегії «Ісламської Держави» [9].

В Єгипті заарештували учасників ІД, що збиралися атакувати туристичні об'єкти, а США приготувалися до наземних операцій проти ІД в Іраку та Сирії. Це було деякою несподіванкою для ІД, оскільки терористи були впевнені, що європейські країни не обмінюватимуться всією інформацією про своїх громадян, яких підозрюють у терористичній діяльності. У результаті в Єгипті знешкодили осередок терористичної організації «Ісламська Держава». За даними служб безпеки, терористи можуть діяти навіть під виглядом туристів. Зараз на території Єгипту зберігається напружена обстановка. Найбільш нестабільна ситуація спостерігається в північній частині Синайського півострова [9].

Дуже часто прості громадяни різних країн, які стають туристами, нехтують своєю безпекою. Так, у 2012 р. війна в Сирії перетворилася на атракціон для туристів: ізраїльські туристи масово стікалися до кордону з Сирією, щоб побачити війну. Вони з біноклями приїжджали на Голанські висоти, щоб своїми очима подивитися на бойові дії в сусідній Сирії, зокрема на вибухи під час обстрілу околиць Дамаску [10].

Безумовно, теракти є серйозним негативним фактором розвитку туризму. Так, у Тунісі після терактів у 2015 р. закрилася половина готелів. Найбільшого удару по турсектору Тунісу завдало зниження інтересу з боку туристів з Європи. При цьому найбільших утрат зазнала іспанська мережа RIU Hotels & Resorts, якій належав готель Imperial Marhaba, на пляжі якого 26 червня 2015 р. стався терористичний акт. Тоді жертвами атаки стали 38 туристів з усього світу. Припинили свою роботу курортний комплекс Djerba la Douce на Джербі (французька мережа Club Med), готель Dar Djerba і Palm Beach Djerba (французька мережа Marmara) та ін. У 2015 р. Туніс недо рахувався близько мільйона туристів.

Згідно з даними ЗМІ, французькі готелі втрапили в 2015 р. понад 270 млн. євро через теракти. Відомо, що Франція є найбільш відвідуваною країною світу. У 2014 р. лише Париж відвідали понад 32 млн. туристів. Але після терактів у листопаді 2015 р., в яких загинули 130 осіб, потік туристів зменшився [10].

Таблиця 1

Основні напрями взаємних детермінацій туризму і тероризму

	Вплив терористичних атак на туризм	Вплив розвитку туризму на поширення тероризму
<i>Прикладний аспект</i>	Зниження туристичної привабливості територій, неприйняття постійним населенням напливу туристів і виникнення внаслідок цього масових скупчень людей	Підвищена мотивація забезпечення безпеки і протидії ймовірним терористичним атакам із метою збереження туристичної привабливості територій
<i>Суспільний аспект</i>	Підвищення соціальної напруги, проявів расової, етнічної та релігійної нетерпимості	Можливість організації терористичних актів завдяки переміщенням залучених осіб через кордон у статусі туриста
<i>Фінансовий аспект</i>	Вимушений перерозподіл фінансових ресурсів на провадження заходів безпеки, відновлення об'єктів соціальної та транспортної інфраструктури з ймовірного фінансування культурно-мистецьких, спортивних, інших туристично-атракативних цілей	Зростання фінансових можливостей місцевих бюджетів унаслідок податкових надходжень від туризму на фінансування заходів безпеки
<i>Ціннісний аспект</i>	Збереження міждержавної стратифікації за рівнем розвитку демократичного суспільства, з цінностями мультикультуралізму	Формування єднаючого світогляду внаслідок подорожей, прийняття інших культур

Джерело: складено автором

Також слід згадати про такий приклад, як закриття Росією туристичного авіасполучення з Єгиптом та Туреччиною через теракт 31 жовтня 2015 р., що привів до падіння російського літака, та збитий російський військовий літак над Сирією 24 листопада 2015 р. Ці дві події привели до значного тиску на економіку Єгипту та Туреччини, де відпочивало чимало російських туристів, а також до значного послаблення для економіки Росії, що переживає додаткове навантаження внаслідок санкцій ЄС та США через закриття двох основних туристичних потоків, по яких був вагомий відтік валюти з держави через туристів. Даний приклад яскраво ілюструє можливість політичного тиску на країни з розвинутою туристичною сферою в сучасному світі.

Разом із тим розвиток туризму зупинити неможливо. Світова туристична організація Організації Об'єднаних Націй прогнозує до 2020 р. щорічне зростання туристичних витрат, які, врешті-решт, становитимуть 2 трлн. дол. (тобто 5 млрд. на день), а також зростання кількості іноземних туристів до 1,5 млрд. осіб. Близький Схід отримає пальму першості в потоках туристів переважно завдяки величезним природним, історичним і культурним ресурсам, які приваблюють туристів з усієї Земної кулі. У доповіді, опублікованій журналом *Global Futures*, підраховано, що кількість туристів у регіоні буде більшою, ніж 150 млн. осіб у 2020 р. (для порівняння: 61 млн. у 2009 р.) [12].

Забезпечити безпеку такої кількості туристів буде непросто. Але без розв'язання такого завдання подальший розвиток туризму просто неможливий. На цьому наголошують дослідники з різних країн світу.

Зокрема, як зазначає С. Вовк, успіх туристичної індустрії в XXI ст. можуть гарантувати лише безпека і високий рівень обслуговування. Причому безпеці дослідниця відводить перше місце. На її думку, керівна ланка індустрії туризму повинна вжити заходів, щоб уникати ризику на всіх етапах кожної подорожі – від переїзду до відвідування ресторанів і культурної програми [1]. І з цим не можна не погодитися.

На основі розглянутих нами прикладів та подій можна скласти підсумкову таблицю, яка ілюструє основні напрями взаємних детермінацій туризму і тероризму (табл. 1).

Як бачимо з табл. 1, туризм та тероризм взаємно впливають один на одного в різних аспектах (прикладному, суспільному, фінансовому, ціннісному), а основні напрями їх взаємних детермінацій носять як практичний, так і концептуальний характер. Зро-

зуміло, що основна проблема впливу тероризму на туризм полягає у зниженні туристичної привабливості територій, де є підвищений рівень загрози. Це несе значні збитки державам та змушує їх адаптуватися до таких умов.

На нашу думку, всі туристичні фірми, які надають туристичні послуги, при відправці туристів у подорож повинні видавати їм пам'ятки з вимогами і рекомендаціями щодо поведінки у відвідуваних місцях. Туристи повинні усвідомлювати, що від їх ставлення до місцевого населення, правдивого відображення історичного розвитку його країни залежить безпека туристів.

Туристичні та антитерористичні організації всіх рівнів повинні діяти злагоджено, інтенсивно співпрацюючи з науково-дослідними установами й організаціями. Потрібні серйозні та глибокі наукові дослідження туризму в контексті тероризму з метою запобігання поширення останнього. Тільки тоді можна розраховувати на успіх.

Висновки. Очевидно, що в сучасному світі будь-які програми розвитку туризму слід приймати через призму оцінки можливих терористичних, економічних та політичних загроз. Вчасне виявлення причин розвитку туризму, основних напрямків терористичних атак та розробка заходів їх попередження та безпеки здатні убезпечити туристів від небезпеки та туристичну галузь регіонів та країни від раптових криз та колапсів. Дуже важливим заходом є оцінка взаємовпливів туризму та тероризму, диверсифікація туристичних потоків та маршрутів, збалансований розвиток внутрішнього та зовнішнього туризму, розробка альтернативних заходів розвитку економіки туристичних регіонів із метою зменшення їх абсолютної залежності від туристичної сфери. Вкрай неприпустимою є можливість представників терористичних угруповань нищити пам'ятки архітектури, зокрема датовані тисячолітнім створенням, тому розвинуте суспільства мусять єднатись у протидії антицивілізаційним проявам терористичної діяльності, відстоюючи цінності мультикультуралізму і збереження історико-культурної спадщини.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вовк С. Вплив тероризму на міжнародний туризм / С. Вовк // Журнал європейської економіки. – 2015. – Березень. – С. 37–50.
2. Спецслужби не дали ісламістам підірвати найбільші міста Європи / Новини: Європа, 29 вересня 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/svit/specsluzhbi-ne-dali-islamistam-pidirvati-naybilshi-mista-yevropi.html>.

3. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.
4. Мирский Г. Дракон встает на дыбы: О международном терроризме / Г. Мирский // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 3. – С. 41.
5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М.: ЛитРес, 2006. – 660 с.
6. Складено список найбільш «терактонебезпечних» пам'яток Європи / Новини: Європа, 4 жовтня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/svit/skladeno-spisok-naubilsh-teraktonebezpechnih-pam-yatok-yevropi.html>.
7. «Аль-Каїда» планувала скидати заручників з Ейфелевої вежі / Новини: Італія, 30 вересня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/svit/al-kayida-planuvala-skidati-zaruchnikiv-z-eyfelevoi-vezhi.html>.
8. Спецслужби не дали ісламістам підірвати найбільші міста Європи / Новини: Європа, 29 вересня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/svit/specsluzhbi-ne-dali-islamistam-pidirvati-naybilshi-mista-yevropi.html>.
9. ІД погрожує Європі «косими ударами» / Новини: 27 жовтня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.newsru.ua/world/27oct2015/ig_evropa.html.
10. У ізраїльтян з'явився новий атракціон – війна в Сирії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rss.vipadvert.net/news-48589.html>.
11. У Парижі закрили для відвідувачів Лувр та Ейфелеву вежу / Новини: 11 листопада 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/>.
12. Kereselidze D. A. Perspective on Tourism in the BSEC Countries / D. A. Kereselidze. – March, 2013. – 40 p.